

0, 1195.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

XXV. KÖTET. — 1. SZÁM.

AZ ARANY BULLA ÉS A JERUZSÁLEMI KIRÁLYSÁG ALKÖTMÁNYA

IRTA

DIVÉKY ADORJÁN

L. TAG.

*Székfoglaló a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának
1931 január 19-én tartott felolvasó ülésén.*

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1932.

8, 1932. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető Nánik Pál.)

Az arany bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya.

Írta: Divéky Adorján levelező tag.

Hazánk történetének egyik igen fontos kérdése nincs még tisztázva és pedig az, hogy mily befolyások érvényesültek az arany bulla szerkesztésénél s főleg, hogy annak záradéka — az ellentállás joga — mily hatás alatt jött létre.

Ezt a kérdést igyekeznek megoldani a jelen kis tanulmány.

Egyesek szerint az angol Magna Charta lett volna reá befolyással, mint azt pl. *Szalay* László mondta,¹ mások szerint meg az aragóniai arany bulla.

Történetíróink közül, akik az Árpádok korával részletesebben foglalkoztak, *Pauler* Gyula azt tartja, hogy a Magna Charta nem volt hatással az arany bullára, de az aragóniai arany bulláról egyáltalában említést sem tesz.²

Egy másik történetíró, aki az Árpádok korával bővebben foglalkozott, — *Marczali* Henrik — szintén azt tartja, hogy a Magna Charta nem volt hatással a magyar arany bulla keletkezésére, ellenben szerinte, »ha valami idegen befolyás érezhető az arany bullán, az legnagyobb valószínűséggel az aragonokra vezethető vissza«.³

Marczali azt tartja, hogy e harcok, nemesi országból jött az utolsó előtti nagyobb bevándorlás, az, mely Imre király nejét kísérte hazánkba. Ezek az aragonok itt nagy méltóságra, birtokra jutottak és később természetes ellenzékét képezték a későbbi királynővel, Gertruddal és II. Endrével szemben.⁴

Hóman Bálint is nemrég megjelent kiváló munkájában szintén e nézet felé hajlik.⁵ *Ferdinándy* Géza az arany bulláról írt tanulmányában szintén *Marczali* álláspontjára

helyezkedik,⁶ ellenben *Erdélyi* László kétségbe vonja az aragon hatást.⁷

Igaza van *Pauler*nek és *Marczalinak*, mikor azt mondják, hogy a Magna Charta nem lehetett hatással az arany bullára. A két irat szövegének egyszerű összehasonlítása már meggyőz bennünket erről, mert oly nagy a különbség a 63 pontból álló, pontosan, szabatosan fogalmazott és igen fejlett jogéleletet eláruló Magna Charta és a hasonlíthatatlanul fejletlenebb és csak 31 pontból álló arany bulla közt.

Különösen kitűnik ez a különbség az ellentállás jogát tartalmazó magna chartabeli 61-ik pont⁸ és az arany bulla ellentállási záradéka közt.⁹

E mellett tekintetbe kell vennünk azt is, hogy hazánkban ebben az időben semmiféle közvetlen kapcsolata nem volt Angolországgal, ami indokoltá tenné az angol kulturális hatást fejlődésünkre. Sem dinasztikus kapcsolatokra nem hivatkozhatunk, sem semmiféle egyéb érintkezés II. Endre idejében nem mutatható fel.

Némi közvetett kulturális kapcsolatunk lehetett a párisi egyetemen keresztül, hol magyar és angol egyetemi hallgatók találkozhattak, de ez nem lehetett oly nagy, hogy e közvetett úton való hatást elfogadhatnánk.

A Magna Charta hatásának elméletét tehát el kell vetnünk.

Már sokkal több valószínűség lehet abban az elméletben, mely azt mondja, hogy az aragóniai ellentállási jognak volt hatása a miénkre, mert Imre király felesége aragóniai Konstancia volt, kivel aragoniai urak is jöttek hazánkba.

Bár ez a kapcsolat csak rövid ideig tartott, nincs kizárva, hogy az ottani ellentállási jog hatással lehetett a magyar jogszokásokra.

Konstancia 1197-től 1204-ig volt Magyarországon, azután Imre királynak 1204-ben bekövetkezett halála után rövid idő múlva Lipót osztrák herceghez menekült, majd pedig kis fiának, III. Lászlónak 1205. május 7-én történt halála után visszament atyjához Aragóniába.

Lehet, hogy az ellentállási jog már ismeretes volt Aragóniában ebben az időben, mint szokásjog és Konstanca kísérete révén eljutott hozzánk is, de írásbafoglalva csak a XIII. század második felében lett, mert az *aragóniai szabadságlevél csak 1287-ben lett kiadva, tehát 65 évvel később, mint a magyar arany bulla.*

Az aragon ellentállási jog elvi jelentőségű fogalmazása a következőkép hangzott: »Nos, que valzmos tanto como vos y que juntos somos más que vos, os hacemos nuestro rey y señor, con tal que nos guardéis nuestros fueros y libertades, y si no, no«. ¹⁰ Magyarul: »Mi, kik annyit érünk, mint Te és akiknek együttesen nagyobb jelentőségünk van, mint Neked, királyunknak és urunknak választunk Téged, azon feltétel alatt, hogy betartod a mi kiváltságainkat és szabadságainkat, ha pedig nem, hát mi sem« (t. i. nem választunk meg).

III. Péter aragóniai király, aki elfoglalta Sziciliát, aki győzelmesen ellentállott a francia királynak, s aki legyőzte Anjou Károlyt, Merész Fülöpöt és IV. Márton pápát, kénytelen volt megalázni magát a nemesek és a városok szövetsége előtt. A főurak — a *ricos hombres* — a nemesek és a városok képviselői 1283-ban a tarragonai cortezen *uniót* alakítottak érdekeik védelmére mindenkivel szemben. Itt kimondták, hogy ha III. Péter a *justicia* vagyis a legfőbb bíróság határozata és a *ricos hombres* tanácsa nélkül intézkednék oly ügyekben, melyek alattvalóinak vagyónát és személyét érintik, úgy ez esetben feloldva érzik magukat a hűségük és engedelmesség kötelezettsége alól.

A Saragossába áthelyezett cortex az összes régi kiváltságok és jogok megerősítését követelte. A király kénytelen volt engedni és az összes kiváltságokat és jogokat írásban adta a *Privilegio general* nevű okmányban, mely az aragóniai alkotmány bástyája és megfelel a Magna Chartának és a magyar arany bullának.

Négy évvel később, azaz *1287-ben* a *ricos hombres* keresztülvitték III. Péter utódánál III. Alfonznál, hogy Karácsony ünnepén kiadott iratában elismerte azok ellentállási jogát oly értelemben, hogy ha nem tartja be ígéretét

és jogellenesen jár el, úgy az *unió* vagyis az urak szövetsége azt a 16 várat, melyet a király kezesség fejében átadott nekik, egy általok választott (ellen)királynak szolgálthatják ki. ¹¹

Ezen iratnak az ellentállás jogára vonatkozó része így hangzik: »Porque, si que Dios non quiera, nós ó los nuestros sucesores contraviniessemos á las cosas sobreditas, en todo o en partida, queremos é otorgamos et expresamente de certa sciencia assi la ora como, agora consentimos, que daquela ora á nos ni á los sucesores en el dito reino d'Aragon non tengades ni ayades por reyes ni por senyores en algun tiempo: antes sines algun blasma de fe et de leyaltas podades facer et jagades otro rey et senyor, qual querredes é d'on querredes«. ¹²

Magyarul: »Az esetben, ha — amitől Isten óvjon — mi vagy a mi utódaink nem tartanak be az ismert dolgokat akár részben, akár teljesen, akarjuk, megengedjük és teljes tudattal beleegyezzünk abba, úgy most, mint azután, hogy ne ismerjete el sem bennünket, sem utódainkat az ismert aragóniai királyságban királytokul és uratokul, hanem jogotokban áll hűtlenség és illojálítás bűne nélkül más királyt és urat választani, azt, akit akarni fogtok s ahonnan akarni fogjátok«.

Kutassunk most tovább s keressük azt a forrást, ahonnan az arany bulla, a Magna Charta és a Privilegio general meríthettek, mert bizonyos, hogy nem véletlen eset az, hogy a XIII. század folyamán három, egymástól oly távol eső országban találkozunk oly hasonló alkotmányos fejlődéssel.

A nyugati Európában uralkodó hűbéri rendszer a maga hierarchikus szervezetével, mely nem tűri az egyenlőséget, nem volt alkalmas arra, hogy oly jogi felfogás fejlődjék ki benne, mely az ellentállás jogát termelje ki magából.

Nem annyira nyugaton kell tehát keresnünk az ellentállás jogának és az alkotmányos életnek a csiráit, mint inkább keleten, a kereszties hadak által alapított országokban.

A keresztény középkor vallásos lelkesedésének leg-

hatalmasabb megnyilvánulásai a keresztes hadjáratok voltak.

Midőn a keresztes hadak 1099 július 23-án elfoglalták Jeruzsálemet és megalapították a jeruzsálemi királyságot, közlekedéssel Bouilloni Gottfriedet választották meg királynak, ki azonban nem fogadta el e címet, azt mondván, hogy nem akar ott aranykoronát viselni, hol a királyok királya, Jézus Krisztus, az Istenfia, töviskoszorút viselt.

Mivel az első keresztes hadjárat vezetői túlnyomórészt franciák voltak, a franciaországi hűbéri rendszert ültették át az új királyság területére. Míg azonban Franciaországban s a többi nyugateurópai államban a hűbériség lassú, fokozatos történelmi fejlődésen ment keresztül, addig a jeruzsálemi királyság területére a már teljesen kifejlett, érett hűbériséget ültették át.

Mint ismeretes, a keresztesek négy hűbéres országot alapítottak és pedig a tulajdonképpeni *jeruzsálemi királyságon* kívül még a *tripoliszi grófságot*, az *antiochiai hercegséget* és az *edessai örgrófságot*, melyek a jeruzsálemi király hűbérországai voltak.

A nyugati hűbériség azonban itt keleten a nyugatiaktól eltérő körülmények hatása alatt elváltozott és sajátos fejlődésen ment keresztül, mely eltérő jelleget adott neki az eredeti nyugati hűbériségtől. Itt nem maradt meg a nyugateurópai hűbériség egyenlőtlensége az ő fokozataival s a királyi hatalom is inkább elméleti, mint valóságos volt.

Itt keleten sokkal bizonytalanabb volt az élet a törökök és egyéb pogányok gyakori támadásai következtében, mint nyugaton, ahol aránylag nyugodtabb volt az élet. Míg tehát nyugaton *politikai és polgári hűbériséggel* (*féodalité politique et civile*) találkozunk, addig a jeruzsálemi királyság területén ez átalakult *katonai hűbériséggé* (*féodalité militaire*).¹³

A gyakori háborúskodás folytán kifejlődött katonai élet következményeképp *arisztokratia* életfelfogás alakult ki ott. Úgy ez, mint az a körülmény, hogy a király gyakran volt kénytelen igénybe venni a nemesség katonai szolgálatát, maga után vonta azt, hogy ebben az arisztokrata ál-

lamban az igazi szuverénitás nem a király, hanem a főnemesség, a lovagok kezében volt.

Míg nyugaton csak negyven napot és negyven éjjelt kellett szolgálniuk a nemeseknek egy év lefolyása alatt, addig a jeruzsálemi királyság területén a katonai szolgálat 365 napot tett ki, tehát permanens volt, mert mindig készenlétben kellett lenni a pogányok gyakori támadása miatt.¹⁴

Mivel a király igen gyakran volt kénytelen igénybe venni a nemességet és a katonai szolgálat nagyon terhes volt, a nemesség mind több és több jogot csikart ki magának a terhes katonai szolgálat ellenében. A király jogai lassan-lassan átmentek a főnemesség és nemesség kezébe s a királynak mind kevesebb és kevesebb, a főnemességnek pedig mind több és több joga lett.

A főnemesek gyülekezetét *Cour de Ligesnek* vagy *Haute Cournak* nevezték. Ennek az elnöke a király volt, annak távollétében pedig egyik a legfőbb méltóságok közül. Eleinte csak azon lovagok voltak tagjai, kiknek közvetlenül a királytól volt hűbérbirtokuk. Később — 1162 óta — a hűbéresek hűbéresei is tagjai voltak a gyülekezetnek. Idők folyamán a királynak tulajdonképpen csak *katonai tekintetben* volt korlátlan hatalma, míg ezzel szemben az *Haute Cournak* a szuverénitás minden tartozéka megvolt. Ennek közreműködése, ennek hozzájárulása nélkül a király semmit sem kezdeményezhetett, semmit sem rendelhetett el.

Ha a király törvényjavaslatot akart kezdeményezni, azt előbb a bárók tanácsa elé kellett vinnie s ünnepélyes vitának vetnie alá. Ha a bárók tanácsa a királyi javaslatokat elfogadta, úgy azok törvényerőre emelkedtek, vagyis mint ott nevezték, *assise* lett belőlük.¹⁵

A bárók beleegyezése nélkül a király nem adományozhatott királyi birtokot, sem hűbérbirtokot.

A hűbéresek gyülekezete idővel *biróssággá* is fejlődött. A hűbéresek ítélete nélkül (*»sans esgart de corte«,* vagy *»sans esgart de ces pers«*) egyetlen hűbérest sem foszthatott meg birtokától és a hűbéresek beleegyezése nélkül a király nem fogathatott el senkit.¹⁶

Már a XII. század folyamán azonban kezd kialakulni

az a felfogás, hogy a törvények hozatalához szükséges a főurakon és prelátusokon kívül még a polgárság hozzájárulása is.¹⁷

Nyoma van annak, hogy már 1131-ben szerepel ily értelemben a polgárság.¹⁸

1135 óta azonban már rendszerré vált ez s azóta igen gyakran találkozunk a polgárság hozzájárulásával fontos királyi okmányok kiadásánál, így 1136-ban, 1151-ben, 1155-ben, 1175-ben és 1177-ben.¹⁹

Ennek folyamánya a *Cour des Bourgeois* kialakulása, mely mintegy országgyűlésnek felelt meg, ami szintén megszorította a király hatalmát.

A *Cour des Bourgeois* előbb Jeruzsálemben tartotta gyűléseit, majd pedig ennek eleste után Tyrusban, Nablusban vagy Bethlehemben.

E gyűléseken tárgyalták azokat a kérdéseket, melyek a háborúval és békével voltak kapcsolatosak, ott döntöttek a szövetségek kötése fölött és ott választották ki a külföldi államokba küldendő követeket. Itt tanácskoztak a belpolitika kérdései fölött és főképp a rendkívüli adó megszavazása volt egyik legfontosabb joga a testületnek.

Mindjobban kialakul a jeruzsálemi királyságban az alkotmányos élet s a nemesség és polgárság mindinkább körülbástyázza a maga jogait és kiváltságait.

Igy a nemesség keresztülvitte azt, hogy csak a királyság határain belül köteles hadba kísérni a királyt s az ország határán kívül csak kivételes, meghatározott esetekben.

A nemesség továbbá kivívta magának, hogy birtoka felett szabadon rendelkezessék, ha azonban nincsenek örökösei, a király öröklí a birtokot.

Oly jogok ezek, melyekkel az arany bullában is találkozunk. De találkozunk ott oly kiváltsággal is, mely sarkalatos pontja volt a magyar alkotmánynak is s ez az *ellentállás joga* (ius resistendi).

A jeruzsálemi királyság alkotmányos életének légkörében a *legkorábban*, már a XII. század folyamán fejlődött ki az *ellentállás joga*, mely kimondta, hogy *ha a*

király nem tartja be esküjét, az alattvalók nem kötelesek azt tőlni.

Ez a legprimitívebb alakja az ellentállás jogának.

A jeruzsálemi királyságnak a XII. század folyamán kialakult alkotmányát írásba foglalták, a király, a jeruzsálemi patriarcha és a vicomte pecsétjével s aláírásával ellátva ládába tették és a Szent Sír templomának kincstárában helyezték el. Ezért nevezték e kéziratot *Lettres du Sépulcre*-nek.

A ládát csak kilenc személy jelenlétében lehetett felnyitni és pedig ott kellett lennie a királynak, a patriarchának, a királyság öt főméltóságának és a *Cour des Bourgeois* két esküdtjének.²⁰

A jeruzsálemi királyságot azonban a XII. század végén nagy szerencsétlenség érte, mert Szaladin, Egyiptom és Szíria szultánja, 1187 július 3.-án és 4.-én vívott *hittini* csatában megverte *Lusignan Guidó* jeruzsálemi király seeregét és véget vetett a jeruzsálemi királyságnak. Október 2.-án a keresztény lakosság vitéz ellentállása dacára el-esett maga Jeruzsálem is és vele elveszett a Szent Sír templomában elhelyezett *Lettres du Sépulcre* is.

A jeruzsálemi királyság elestének hírére megindult a harmadik kereszties hadjárat, melyben Barbarossa Frigyes császár, Oroszlánszívű Richárd angol király és II. Fülöp Ágost francia király vettek részt.

A harmadik kereszties hadjáratnak csak annyi eredménye volt, hogy a Szaladinnal kötött egyezmény értelmében a keresztények megtartották az Akkon és Jaffa között húzódó partvidéket.

Az elveszett jeruzsálemi királyság helyett új királyság keletkezett és pedig *Ciprusz szigetén*. Ezt a szigetet ugyanis Oroszlánszívű Richárd elfoglalta Komnenosz Izsáktól, ki azt bitorolta és 1192-ben odaadta mint hűbért *Lusignan Guidónak*, a volt jeruzsálemi királynak, ki itt a *cipruszi királyságot* alapította.

Az új királyság *teljes egészében* átvette a jeruzsálemi királyság jogszokásait (*Assises de Jérusalem*), úgy hogy azok tovább éltek és fejlődtek Ciprusz szigetén.

A *Lettrés du Sépulcre* elpusztult ugyan, de az élő jogszokásokat teljesen átültették az új királyság területére a Lusignan Guidó királlyal a Szentföldről jött franciák.²¹

A jeruzsálemi királyság jogszokásait azonban nemcsak a cipruszi királyság vette át, hanem *Antiochia* is²² (különböző változásokkal), sőt a *latin császárság* is, melyet a negyedik keresztes hadjáratban részt vett francia lovagok alapítottak 1204-ben Konstantinápolyban Flandriai Balduin jogára alatt.

Balduin császár Amaury cipruszi királyhoz (1194—1205) fordult azzal a kéréssel, küldje el neki az *Assises de Jérusalem* másolatát, mely azután némi változáson ment keresztül s *Assises de Romanie*, illetőleg *Liber consuetudinum Imperii Romaniae* néven a latin császárság joggyűjteményévé lett.²³

E jogszokásokat kiterjesztették azután *Morea* területére is,²⁴ úgy hogy a Balkán félszigetnek egy nagy része ezekkel a jogszokásokkal élt 1204-től 1261-ig, míg a Nicéában élő görög császárok vissza nem foglalták Konstantinápolyt.

A cipruszi királyság területén azonban idővel szükségét érezték annak, hogy az elveszett *Lettres du Sépulcre* helyett újra írásba foglalják az élő szokásjogot és II. Amaury cipruszi király 1197-ben össze akarta íratni a meglévő szokásjogot; *Raoul de Tibériade*-ot akarta a király e feladattal megbízni, de a dolog nem jött létre, mert időközben száműzték őt, mivel azzal gyanúsították, hogy meg akarta öletni a királyt a tírusi úton négy német lovag által 1198 március havában.²⁵

A kodifikálás nagy munkája végre megtörtént II. Henrik király idejében (1218—1253), akinek uralkodása végén *Philippe de Novare* és társai, majd pedig és főleg *Jean d'Belin*, Jaffa és Aszkalon grófja, a királyság egyik legkiválóbb férfja foglalta írásba az élő szokásjogot. Ő a jeruzsálemi királyság Werbőczyje, aki három évszázaddal a mi Werbőczynk előtt végezte ezt a nagy munkát.

Ebben az időben azonban, úgylátszik, hogy már nem

maradtak fenn a feljegyzések a *Lettre du Sépulcre* eredeti szövegéből, mert a kodifikálók azt írják, hogy csak hallo-más és gyakorlat alapján ismerték azt (»par ouï-dire et par usage«).²⁶

Philippe de Novare jó viszonyban élt Raoul de Tibériade-dal, ki jól ismerte a jeruzsálemi jogszokásokat és 1218-ban Damiète első ostroma idején, három hónapon keresztül minden este felkereste Raoul de Tibériade-ot, kitől igen sokat tanult és ki neki sokat beszélt a jeruzsálemi királyságról és az Assisekről (»me conteit moult de choses dou royaume de Jérusalem et de ces Assises, et me disait que je les retinsse«).²⁷

Philippe de Novare a tőle tanult jogszokásokat feljegyezte és ezek jó szolgálatot tettek az Assisek összeírásánál.

Mindama nehézségek dacára, melyek a *Lettres du Sépulcre*-nek csak a hallomás és a szokásjog alapján való rekonstruálásával jártak, Jean d'Belin gróf és társai hatalmas munkát végeztek, hisz az *Assises de la Haut Cour* hatalmas kötete 273 pontot tartalmaz, a *Livre des Assises de la Cour des Bourgeois* vaskos kötete pedig 304 pontot foglal magában, melyek igen fejlett és magas színvonalon álló jogi életről tesznek tanuságot.²⁸ E hatalmas munka 1252—1253 körül készült.

Érdekes, hogy néhány évvel később — 1255-ben — iratta össze a párisi parlament, vagyis a legfőbb bíróság, a jogszokások gyűjteményét, mely *Olim* neve alatt ismeretes. Tudjuk, hogy ezekben az években járt Szent Lajos francia király a Szentföldön és vele volt Jean d'Belin is, aki elkísérte őt a szerencsétlen egyiptomi útra is. De Mas Latrie, a cipruszi királyság történetírója ebben bizonyos vonatkozást lát és nem tartja lehetetlennek, hogy a jeruzsálemi királyság jogszokásainak összegyűjtése hatással volt az *Olim* összeállítására s hogy például szolgálhatott annak az összegyűjtésére.²⁹

A Jean d'Belin és társai által összeállított Assisek később még némi átalakuláson mentek keresztül és pedig 1368-ban és 1531-ben.

1368-ban ugyanis a cipruszi királyság hivatalosan átiratta újból az Assiseket a leghitelesebb kéziratok alapján és a szöveget a nicosiai székesegyház kiucstárának egy ládájában helyezték el és négy királyi hűbéres felügyeletére bízták. A ládát csak azok jelenlétében és ünnepélyes szertartásokkal lehetett felnyitni.

A nicosiai székesegyház azonban a XVI. század elején a tűzvész martalékává lett s ez alkalommal az Assisek kézírata is elpusztult. Erre 1531-ben a velenceiek, kik időközben a sziget birtokába jutottak, a meglevő kéziratok alapján újra összeiratták és olasz nyelvre fordították le az Assiseket. E nagy munkát *Florio Bustron*, Ciprusz történetírója végezte. E gyűjtemény kézírata és fordítása fennmaradt Velencében.³⁰

Említettük, hogy a jeruzsálemi királyság alkotmányában több oly pont van, melyekhez hasonlók az arany bullában is találhatóak. Ezek közül a legjellemzőbb az ellentétállás joga, mely a *Livre des Assise de la Cour des Bourgeois* című joggyűjtemény XXVI. fejezetében eképp van kifejezve: »*Et c'il (le roi) avient puis, en aucune manière, que il vaise contre ses sairemens, il renée Dieu, puisqu'il fauce ce que il a juré. Et ne le deivent souffrir ces homes ni le peuple*«. ³¹

Magyarul: »Ha megtörténnék, hogy a király bármily módon esküje ellen cselekszik, úgy vét Isten ellen, nem tartva be azt, amire esküdött. És ezt nem szabad türniök sem a vazallusoknak, sem a népnek«.

Gaston Dodu a jeruzsálemi királyság intézményeiről írt kitünő munkájában borzasztónak találja ezen elvet: »*Ce mot était terrible — írja — c'était armer le peuple; c'était déchaîner la guerre dans le pays; c'était livrer le prince coupable d'une forfaiture aux vengeances des vasaux devenues des justifiçiers*«. ³²

Pruz *»Kulturgeschichte der Kreuzzüge«* című munkájában szintén veszedelmesnek, sőt forradalminak tartja ezt az elvet (»*man räumte den Vasallen geradezu ein gewisses Recht der Revolution ein*«). ³³

Tovább tanulmányozva az Assiseket, azt találjuk, hogy

azoknak *Livre au Roi* című része XXV. fejezetében az áll, hogy ha a király »*sans esgart de cort*« (vagyis a gyűlés határozata nélkül) letartóztat egy szabad embert, vagy megcsonkítja azt, megszegi esküjét és vét az Isten ellen.³⁴

Ez a pont hasonló az arany bulla második cikkelyéhez, mely szerint a király nemes embert törvényes ítélet nélkül el nem fogathat és meg nem károsíthat a hatalmasok kedvéért.³⁵

Ezenkívül találunk oly pontot a jeruzsálemi Assisekben, mely bizonyos tekintetben hasonlít az arany bulla 4-ik cikkelyéhez, hol az örökösödésről van szó.

A *Livre des Assises de la Cour des Bourgeois* 196-ik pontja ugyanis azt tartalmazza, hogy miképp rendelkezik a törvény a szabad ember birtokáról. E pont értelmében, ha a nemes végrendelet hátrahagyása nélkül halna meg és ha nincsenek örökösei, az egész vagyont a hűbérúr örökli.³⁶ Az arany bulla 4-ik pontja is azt mondja, hogy ha a nemesnek nincsenek rokonai, a királyra száll a birtoka (»*et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit*«).

Itt is találunk tehát bizonyos hasonlatosságot az elveket illetőleg.

De menjünk tovább. Tudjuk, hogy az arany bulla 7-ik pontja a királynak az országon kívül való hadakozásáról rendelkezik s azt mondja, hogy ha a király az ország határán kívül akarna hadakozni, a nemesség nem tartozik vele menni, csak a király költségén s ha hazatér, a nemeseket hadbírószág elé nem idézheti.³⁷

Ezzel a jogszokással találkozunk a jeruzsálemi királyság Assisesaiban is. Ugyanis a *Livre de Jean d'Ibelin* 217-ik pontja,³⁸ továbbá a *Livre au Roi* 29-ik pontja,³⁹ valamint a *Documents relatif au service militaire*⁴⁰ szövege alapján megállapíthatjuk, hogy a bárók nem voltak kötelesek az ország határán kívül harcolni és a király *csak három esetben* követelhetette a báróktól az ország határán kívül való katonai szolgálatot és pedig: 1-szor, ha a király vagy gyermekeinek házasságkötéséről volt szó; 2-szor, ha a hitet vagy a király becsületét kellett védelmezni s 3-szor,

ha a királyság nehéz helyzetben volt, vagy az ország közös érdekéről volt szó.

Az ország határain kívül való hadakozás ellen folyton küzdöttek a bárók és sok sűrlődésre adott alkalmat ez a kérdés a király és bárói közt, ami azután 1271-ben éles viszályá fajult III. Hugó cipruszi király (1267—1284) idejében. Ő ugyanis azt állította, hogy a bárók épúgy kötelesek őt követni az ország határain kívül, mint belül, amit ő igen részletesen igyekszik kifejteni a bárókhoz intézett iratában. Ebben azt írja, hogy a jeruzsálemi királyság hűbéresei Bouilloni Gottfried óta állandóan szolgálták a suzeraint szárazföldön és tengeren egyaránt a szorosan vett királyság területén kívül is, mint az odesszai grófságban, az antiochiai hercegségben, a pogányok országaiban vagy Konstantinápolyban.⁴¹ A király felhossa többek között azt is, hogy a bárók elkísérték az ő elődjét — Hugó királyt —, mikor az osztrák herceg és a magyar király átkeltek a tengeren.⁴²

A cipruszi bárók nevében *Jaque d'Ibelin* (Jean d'Ibelin fia) válaszolt erre a királynak, részletesen kifejtve, hogy *»les homes dou reiaume de Chypre ne doivent pas faire le service, c'il ne veulent hors dou reiaume de Chypre»*.⁴³

E rendkívül hosszú válaszirat sok elmeíllel igyekszik megdönteni a király állításait s többek között azt mondja, hogy már csak azért sem szolgálhatnak az ország határain kívül, mert ők lovon kötelesek szolgálni s aki azt követeli tőlük, hogy tengeri hadjáratban vegyenek részt, az *»desnature bien le service de chevaliers»*. Az irat elismeri, hogy a bárók több alkalommal szolgálták a királyt az ország határain kívül, de ezt ők nem parancsra, hanem jószántukból tették, hogy Istennek és földi uruknak szolgáljanak.⁴⁴

A király és a bárók közt kitört viszály elsimítására Edvárd angol királyfit kérték fel, aki abban az időben Szíriában járt.

Végre 1273-ban oly módon egyezett ki III. Hugó a cipruszi bárókkal, hogy az összes hűbéresek kötelesek

évente négy hónapot a szigeten kívül is szolgálni, de azon feltétel alatt, hogy a sereget maga a király vagy a fia vezeti.⁴⁵

Amint látjuk tehát, a királynak sikerült a régi jogszokásokkal ellentétben keresztülvinni akaratát bizonyos fokig.

A fentebb elmondottak alapján látjuk tehát, hogy a jeruzsálemi, illetőleg a cipruszi királyság jogszokásai közt volt több olyan, melyhez hasonlókkal az arany bullában is találkozunk. Vonatkoznak pedig ezek a nemesek jogaira.

Miután a jeruzsálemi királyság jogszokásaival megismerkedtünk, lássuk, volt-e valami érintkezésünk a jeruzsálemi királysággal, mely megokolttá tenné a jeruzsálemi Assiseknek az arany bullára való hatását.

Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy II. Endre királyunk 1217-ben, tehát öt évvel az arany bulla kiadása előtt kereszties hadjáratot vezetett a Szentföldre.

Kísérjük őt el eme útjában.

II. Endre 1217 nyarán Spalatón keresztül ment a Szentföldre. Augusztus 23.-án érkezett Spalatóba, de nem nagyon sietett, dacára annak, hogy III. Honorius pápa kívánsága szerint szeptember 8.-án már Ciprusz szigetén kellett volna lennie.⁴⁶

II. Endre azonban csak szeptember közepén vagy végén indult el Spalatóból és október első felében Ciprusz szigetén kötött ki, ott, hol abban az időben a jeruzsálemi királyság jogszokásai már több évtizeden keresztül voltak érvényben. Itt csatlakozott hozzájuk a sziget királya, Lusignan I. Hugó, ki a cipruszi urak fényes csoportjával és nagy lovascsapattal egyetemben⁴⁷ elkísérte a magyar keresztieseket a Szentföldre s az egész hadjárat folyamán velük volt egészen 1218 elejéig, mikor II. Endre elhagyta a Szentföldet⁴⁸ és Tripoliszon, Antiochián, Örményországon és Kis-Ázsián keresztül visszatért Magyarországra.⁴⁹

Ezen idő alatt, tehát közel négy hónapon keresztül a magyar urak állandóan a cipruszi királyság előkelőivel

voltak együtt, velük éltek, velük vettek részt a hadjárat viszontagságaiban, tehát mintegy bajtársaikká lettek.

Lássuk, kik voltak ott magyar részről? Ott volt Péter győri és Tamás egri püspök, egykori kancellár, kik közül az utóbbi egész 1219 szeptember haváig a Szentföldön maradt,⁵⁰ tehát majdnem két éven keresztül, — mialatt ugyancsak elég ideje és alkalmá volt megismerkedni az ottani jogszokásokkal. Ott volt továbbá Uriás szentmártoni apát és Ugron királyi kancellár, ki a papi rendhez tartozott. A világiak közül ott találjuk Apod fia Dénes tárnokmestert, László lovászmestert, Demeter asztalnokmestert, Lőrinc pohárnokmestert. Ezenkívül megemlíthetjük még Barcsja Miklós ispánt, Gyulát, Mózes nádor testvérét, továbbá Smaragd pozsonyi ispánt, meg Sebes ispánt és Ratholdót, Tamás comes fiait.⁵¹

E magyar előkelőségek állandó érintkezésben voltak a cipruszi királyság notabilitásaival, tehát azokkal, kik legjobban ismerték az Assise-okat s kik féltékenyen őrizték jogaikat.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy az említett Tamás egri püspök ott maradt még tovább a Szentföldön és jelen volt Damiette első ostrománál is 1218-ban, mikor Philippe de Novare az Assise-ok iránt érdeklődött s mikor, mint említettük, Damiette ostroma idején több mint három hónapon keresztül minden este Raoul de Tibériade-hoz járt és sokat tanult tőle a jeruzsálemi Assise-okról és a jeruzsálemi királyságról.⁵²

El sem képzelhető, hogy a messzi földről jött magyar püspök ne ismerte volna Raoul de Tibériade-ot és Philippe de Novare-t, kik a cipruszi királyságban oly nagy szerepet játszottak. Egész biztosra vehető, hogy Tamás egri püspök szintén tudomást szerzett az Assise-okról, melyek kérdése akkor oly aktuális volt.

Tyrusi Vilmos krónikájának folytatója elmondja, hogy a cipruszi királlyal a többek között a következő urak mentek a Szentföldre: Gautier cipruszi connetable, Jean d'Ibelin, aki később összegyűjtötte a jogszokásokat, testvére Philippe d'Ibelin, Gautier de Bessan, unokája Gre-

mont, továbbá a társaságukban volt Estorgue, Nicosia érseke is.⁵³

Mikor a magyar és cipruszi keresztetek Acconba áthajóztak, hogy a pogányok ellen harcoljanak, előbb haditanácsot tartottak a magyar király sátrában, hogy mitevők legyenek.⁵⁴ Ezen a gyűlésen még a következő méltóságok vettek részt a jeruzsálemi királyság még megmaradt területéről: Raoul de Merencourt jeruzsálemi pátriárcha, Simon de Maugestel, tyrusi püspök, Pierre de Lymoges cezareai érsek, Róbert názareti érsek, Jaque de Vitri acconi püspök, Jean de Brienne jeruzsálemi király, Beymont antiochiai herceg és tripolisi gróf, Garin de Mont Agu a johanniták nagymestere, Guillaume de Chartres a templomosok nagymestere és Herman von Salza a német lovagrend nagymestere.⁵⁵

A helybelieken kívül ott volt még I. Hugó cipruszi király, Lipót osztrák herceg és végül II. Endre király, kinek sátrában — bár elég terjedelmes volt — alig fért el a fényes gyülekezet.⁵⁶

A magyar uraknak tehát alkalmuk volt megismerkedni a cipruszi és jeruzsálemi királyság legkiválóbb férfaiival, kik mindenestre jól ismerték az ottani jogszokásokat, a jeruzsálemi Assise-okat. A magyar urak azután még több mint két hónapon keresztül voltak együtt a cipruszi urakkal.

Tudjuk, hogy II. Endre szentföldi hadjárata teljes eredménytelenséggel végződött és hogy a magyar keresztetek elkedvtelenedve, megtizedelve tértek vissza 1218 elején Acconba.

Ez a lelkiállapot nagyon alkalmas lehetett arra, hogy megérlelje bennök azt a meggyőződést, hogy igazuk van a cipruszi uraknak, mikor nem akarják követni a királyt, ha ez az ország határain túl akar hadat viselni s általában, ha jobban megkötik a király kezét.

II. Endre 1218 február elején hazafelé indult s útja Tripolison, Antiochián, Örményországon,⁵⁷ az ikoniumi szultán birodalmán, Niceán és Konstantinápolyon kereszt-

tül vezetett, mely abban az időben a franciák által alapított latin császárság fővárosa volt.

Az eredménytelen hadjáratban sokat szenvedett, megfázott, deprimált és elégedetlen magyar sereg nagyrészt oly területeken ment keresztül, hol, mint Tripolisban, Antióchiában és a latin császárság földjén a jeruzsálemi királyság jogszokásai voltak érvényben, melyek több tekintetben megszorítják a király hatalmát és több jogot adnak a báróknak, a nemeseknek és a polgároknak. Visszavertükben is alkalmuk volt tehát a magyar uraknak ezekkel a jogszokásokkal ismételtelen találkozniok.

Egyébként Konstantinápolyal gyakori érintkezéseink voltak abban az időben s tudjuk, hogy a latin császárság báróinak egy része Henrik császárnak 1216-ban bekövetkezett halála után arra gondolt, hogy II. Endrét választja császárrá, ami azonban a pápa ellenkezése miatt nem sikerült. Ebből kifolyólag is élénk kapcsolatok lehetnek hazánk és Konstantinápoly közt, ami szintén alkalmas adhatott a jeruzsálemi királyság jogszokásainak megismerésére.

E jogszokásoknak az 1217-iki magyar keresztes hadjárat közvetítésével való hatása az arany bullára nagyon valószínű, ha tekintetbe vesszük azt, hogy mily rövid idő — csak négy év — választotta el a magyar keresztesek visszatérését az 1222-ben kiadott arany bullától. A Szentföldön megfordult magyaroknak még élénk emlékezetében lehettek a jeruzsálemi királyság jogszokásai s a keresztes hadjáratban résztvettek közül kettőnek a neve és pedig *Tamás* egri püspöknek és *Ugron* kancellárnak — közben kalocsai érseknek — ott van az arany bulla aláírói közt.

S talán az a körülmény is figyelmet érdemel, hogy Cletus királyi kancellár, ki elsőnek írta alá az arany bullát, egri prépost volt, ki püspökétől — Tamástól — sokat hallhatott annak szentföldi tapasztalatairól és a jeruzsálemi királyság jogszokásairól.

És ki tudja, nem jeruzsálemi hatásra vezethető-e vissza az a körülmény is, hogy az arany bullát hét példányban állították ki. Lehet, hogy a Szentföldön járt keresz-

teseinknek panaszkodtak a ciprusziak, hogy mily veszteséget okozott nekik a *Lettres du Sépulcre* egyetlen eredeti példányának elpusztulása. Lehet, hogy az arany bulla szerkesztői tanultak a jeruzsálemi királyság urainak kárán és biztonság kedvéért hét példányban állították ki, nehogy esetleg teljesen elveszzen, mint a jeruzsálemi Assise-ok egyetlen eredeti példánya. Még az oly precizen fogalmazott Magna Chartát sem állították ki több példányban!

Érdekes, hogy Széchényi István gróf az arany hullával foglalkozva, lehetőnek tartja, hogy a Magna Charta fejtett reá ki hatást, mert a keresztes hadak mindenfelé terjeszthették az angol ideákat.⁵⁸ Széchényi téved ebben, mert hisz angol keresztesek nem mentek át hazánkon keresztül s a harmadik keresztes hadjáratban (1189) résztvevő keresztesek közül is csak a németek választották a Magyarországon át vezető utat. A Magna Chartának ily úton való hatása tehát nem fogadható el, azonban helyes nyomon jár Széchényi István, mikor kiérzi, hogy a keresztes hadak közvetítésével kerülhettek ez eszmék hozzánk.

Sőt valószínűleg a Magna Charta ellentállási joga is a jeruzsálemi királyság jogszokásaira vezethető vissza, mert hisz angolok is jártak a Szentföldön, mikor Oroszlánszívű Richárd angol király a III. keresztes hadjáratot vezette 1189-ben. Hisz ép ekkor volt aktuális a jeruzsálemi Assise-oknak a cipruszi királyság területére való átültetése.

Ezt alátámasztani látszik az a tény is, hogy a Magna Charta és a jeruzsálemi királyság jogszokásai közt is lehet bizonyos hasonlatot találni, mint azt Kern Frigyes »*Gottesgnadentum und Widerstandsrecht*« című kitűnő munkájában említi.⁵⁹

Ami az aragóniai ellentállási jogot illeti, lehet, hogy az is a keresztes hadak közvetítésével került oda, de nincs kizárva, hogy a Magna Chartának volt reá hatása, mert hisz a spanyol félszigetnek elég élénk kapcsolatai voltak Angolországgal.

A jeruzsálemi királyság ellentállási joga az *eszmét* adta meg az angol, magyar és az aragon »*ius resistendi*« írásba foglalásának. A francia, mint eszméket termelő nem-

zet, csak az elvet mondta ki, hogy t. i. ha a király nem tartja be esküjét, vétkezik az Isten ellen s ezt nem szabad túrnice a népnek, de annak gyakorlati keresztülvitelét már nem szabályozta. Ezzel szemben a gyakorlati, precíz angolszász szellem pontosan körvonalazta az ellentállás jogának *gyakorlati* kivételét s a magyar és az aragon jog pedig szintén a maga gondolkodásának és viszonyainak megfelelően egészítette ki azt.

Francia eredetű volt a hűbérség eszméje, franciák kezdeményezték a keresztes hadjáratokat, francia eredetűek voltak ama korszak kiváló szerzetes-rendjei, a ciszterciek, a prémontreiek és a kartauziak, francia szellem terméke a csúcsíves stílus is és francia eredetű volt az ellentállás jogának elve is.

Ismeretes, hogy mily nagy kultúrális hatással voltak a keresztes hadjáratok a nyugati nemzetekre s hogy a Keleten megfordult keresztesek mennyi újat hoztak magukkal, úgy szellemi, mint anyagi téren. Nagyon lehetséges, hogy a magyar keresztesek sem jöttek üres kézzel haza, hanem tanultak az ottani jogszokásokból. Ezeknek a magyar földre való átültetése annál könnyebben mehetett, mert az alkotmányos élet oly országokban terjedt el gyorsan, melyek arisztokrata jellegűek voltak, mint a jeruzsálemi és a cipruszi királyság, Angolország, Aragonia és Magyarország, meg később Lengyelország.

Ezekben az országokban a gyenge királyi hatalommal szemben erős arisztokrácia fejlődött ki, mely mind több jogot ragadott magához.

Ezen kívül még az a hasonlóság is volt a jeruzsálemi királyság és hazánk viszonyai közt, hogy mind a két ország nemességének sokat kellett harcolnia. Ez is megkönnyítette az átvételt.

A jeruzsálemi királyság jogszokásainak hatása az arany bullára nagyon valószínű, ha tekintetbe vesszük azt, hogy jogéletünk első századaiban mennyi külföldi hatással találkozunk. Ismeretes, hogy Szent István törvényeire mily nagy befolyással voltak a frank kapitulárék, hogy III. Béla konstantinápolyi tartózkodása mily nagy hatással volt

a magyar királyi kancellária fejlődésére s ugyancsak ő alatta francia kultúrális hatások is mutatkoztak francia származású feleségeivel és pedig Chatillon Annával és Margittal, Pülöp Ágost hűgával való házasságainak következményeképp.

Ismeretes az is, hogy a párisi egyetem magyar tanulóinak mily nagy hatásuk volt a magyar okleveles gyakorlat fejlődésére a XII.—XIII. században⁶⁰ s Melich János szerint a magyar helyesírás a XI. század végétől a XIII. közepéig francia szabályokat követ.⁶¹

Látjuk tehát, mily erős külföldi kultúrális hatások mutatkoztak nálunk ezekben az időkben. Idegen jogszokások és törvények átvételére pedig klasszikus példa IV. Béla 1251-iki zsidótörvénye, mely az osztrák zsidótörvénynek majdnem *szószertint* való másolata.

A fent felsorolt érvekhez legyen szabad még egyet felhoznom, mellyel egyúttal reámutatok, mi vezetett engem arra, hogy a jeruzsálemi királyság jogszokásaiban keressem az arany bullára való hatást.

Lengyel jogtörténelmi tanulmányaim közben jutott kezembe egy tehetséges, de korán elhunyt lengyel történetírónak, Baranowski Ignác dr.-nak a jeruzsálemi királyságról írt kis tanulmánya,⁶² melyben reámutatott arra, hogy mily feltűnő hasonlóság van a jeruzsálemi királyság jogszokásai és a régi lengyel alkotmány néhány sarkalatos pontja közt, milyen pl. az ellentállási jog, a »Neminem captivabimus nisi iure victum« elve, továbbá a lengyel nemesség ama kiváltsága, hogy az ország határain kívül nem köteles hadakozni. Szerinte eme analógiák nem a véletlen művei, hanem arra vezethetők vissza, hogy Lengyelországba a nyugati hatások a szomszédos Csehországon és Magyarországon keresztül jutottak, mely országok erős francia hatás alatt állottak a XIV. században és pedig az elfranciásodott Luxemburgok és a francia Anjouk alatt.

Ez utóbbi dinasztianak két tagja ült a lengyel trónon és pedig Lajos és Hedvig, kiknek uralkodása alatt kerültek e francia hatások Lengyelországba.⁶³

Baranowskinak ama megállapítása, hogy a lengyel

alkotmány és a jeruzsálemi királyság jogszokásai közt oly feltűnő hasonlóságok vannak, arra késztetett engem, hogy a kérdést tanulmány tárgyává tegyem és összehasonlítsam a jeruzsálemi királyság jogszokásait az arany bulla pontjaival. Mivel pedig magyar-lengyel összehasonlító jogtörténeti tanulmányaim alapján tudtam, hogy a lengyel alkotmány említett szabadságai hazánkból kerültek Lengyelországba, nem pedig közvetlen francia hatás alatt, mint azt Baranowski vélte, logikusan kellett következtetnem, hogy viszont az arany bulla pontjai és a jeruzsálemi királyság jogszokásai közt is kell hasonlóságnak és összefüggésnek lennie. Eme összehasonlító tanulmányaimnak eredménye a jelen értekezés, melynek célja kimutatni e hasonlóságot és kapcsolatot.

A jeruzsálemi királyság jogszokásaiból való átvételek is csak azt bizonyítják, hogy elődeink állandó kulturális kapcsolatot tartottak fenn az európai nemzetekkel, nem zárkóztak el az európai kultúrától s felhasználták annak fontos vívmányait. Viszont azonban másoknak is adtunk e vívmányokból s főleg a lengyeleknek, kik igen sokat vettek át tőlünk.

A jeruzsálemi királyság alkotmányos életének új fogalmait mi magyarok igen korán vettük át s erre büszkék lehetünk.

JEGYZETEK.

¹ „Majdnem egyidőben az angol magna chartával s ennek példájára — mint hiszem — keletkezett nálunk az arany bulla.“ Szalay László: Magyarország története. I., 294. l. — Szánthó Sámuel: „Az arany bulla keletkezése összehasonlítva az angol magna chartával“ (Erdélyi Múzeum, 1881.) c. értekezésében összehasonlítja a két kiváltságlevelet, de szerinte a magna charta nem volt hatással az arany bullára. — Schiller Bódog: „Az arany bulla“ c. értekezésében (Szász József: Politikai Magyarország. Budapest, 1912, I., 62—63.) azt mondja, hogy „a hazánk és távoli szigetország között való számottevő összeköttetéseknek hiányánál fogva ez az intézmény éppoly kevésbé kerülhetett Magyarországra, mint Aragóniából, ahol ez időben még fenn sem állott“. Schiller nem lát idegen hatást az arany bulla létrejötténél, de felemlíti, hogy a szomszédos Németországban II. Frigyes 1220-ban adott ki az egyházi fejedelmek javára kiváltságlevelet. Ha azonban összehasonlítjuk II. Frigyesnek 1220 április 26-ikán Frankfurtban kiadott oklevelét, azt látjuk, hogy ez a „Confoederatio cum principibus ecclesiasticis“ alig mutat fel valami hasonlóságot az arany bullával. E kiváltságlevelet kiadta Altmann-Bernheim, Ausgewählte Urkunden zur Erläuterung der Verfassungsgeschichte Deutschlands in Mittelalter. Berlin, 1891, 18. l.) — Hantos Elemér: „The Magna Carta of the english and of the hungarian constitution“ (London, 1904) c. értékes munkájában igen érdekes párhuzamot von a magna charta és az arany bulla közt.

² Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1899, II. köt., 501. l.

³ A Magyar Nemzet Története. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Budapest, 1896, II. köt. Magyarország története az Árpádok korában. Irta: Marczali Henrik, 407. l.

⁴ U. o.

⁵ Hóman-Szekfü, Magyar Történet. II., 85. l.

⁶ Ferdinandy Gejza, Az arany bulla. Budapest, 1899, 52—53. l.

⁷ Erdélyi László, Az arany bulla társadalma. Fejérváthy Emlékkönyv. Budapest, 1917, 89—90. l.

⁸ A Magna Charta 61. pontja így hangzik: „Cum autem pro Deo, et ad emendationem regni nostri, et ad melius sapiendam discordiam inter nos et barones nostros ortam, haec omnia praedicta concesserimus,

volentes ea integra et firma stabilitate in perpetuum, gaudere facimus et concedimus eis securitatem subscriptam; videlicet quod barones eligant viginti quinque barones de regno quos voluerint, qui debeant pro totis viribus suis observare, tenere et facere observari, pacem et libertates quas eis concessimus et hac praesenti carta nostra confirmavimus, ita scilicet quod si nos, vel iusticiarius noster, vel ballivi nostri, vel aliquis de ministris nostris, in aliquo erga aliquem deliquerimus, vel aliquem articulorum pacis aut securitatis transgressi fuerimus, et delictum ostensum fuerit quatuor baronibus, illi quatuor barones accedant ad nos vel ad iusticiarium nostrum, si fuerimus extra regnum, proponentes nobis excessum, petent ut excessum illum sine dilatione faciamus emendari. Et si nos excessum non emandaverimus, vel si fuerimus extra regnum iusticiarius noster non emendaverit, infra tempus quadraginta dierum computandum a tempore quo monstratum fuerit nobis vel iusticiario nostro si extra regnum fuerimus, praedicti quatuor barones referant causam illam ad residuos de viginti quinque baronibus, et illi viginti quinque barones cum communa totius terrae distringent et gravabunt nos modis omnibus quibus poterunt, scilicet per captionem castrorum, terrarum, possessionum, et aliis modis quibus poterunt, donec fuerint emendatum secundum arbitrium eorum, salva persona nostra et reginae nostrae et liberorum nostrorum; et cum fuerit emendatum intendunt nobis sicut prius fecerunt. Et quicumque voluerit de terra juret quod ad praedicta omnia exsequenda parebit mandatis praedictorum viginti quinque baronum, et quod gravabit nos pro posse suo cum ipsis, et nos publice et libere damus licentiam jurandi cuilibet qui jurare voluerit, et nulli unquam jurare prohibebimus. Omnes autem illos de terra qui per se et sponte sua noluerint jurare viginti quinque baronibus, de distringendo et gravando nos cum eis, faciemus jurare eosdem de mandato nostro, sicut praedictum est. Et si aliquis de viginti quinque baronibus decesserit, vel a terra recesserit, vel aliquo alio modo impeditus fuerit, quominus ista praedicta possent exsequi, qui residui fuerint de praedictis viginti quinque baronibus eligant alium loco ipsius, pro arbitrio suo, qui simili modo erit juratus quo et ceteri. In omnibus autem quae istis viginti quinque baronibus committuntur exsequenda, si foste ipsi viginti quinque praesentes fuerint, et inter se super re aliqua discordaverint, vel aliqui ex eis summoniti nolint vel nequeant interesse, ratum habeatur et firmum quod major pars eorum qui praesentes fuerint providerit, vel praeceperit, ac si omnes viginti quinque in hoc consensissent; et praedicti viginti quinque jurent quod omnia antedicta fideliter observabunt, et pro toto posse suo facient observari. Et nos nihil impetrabimus ab aliquo, per nos nec per alium, per quod aliqua istarum concessionum et libertatum revocetur vel minuatur; et, si aliqua tale impetratum fuerit, irritum sit et inane et nunquam eo utemur per nos nec per alium." W. Stubbs, *Select Charters and other Illustrations of English Constitutional History*. Oxford, 1874, 304—305. II.

⁹ Az arany bulla 31-ik pontjának záradéka így hangzik: „Quod si vero nos, vel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant harum autoritate sine nota alicuius infidelitatis tam episcopi quam alii jobbagiones ac nobiles regni universi ac singuli praesentes et futuri posterique resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem. Magyar Törvénytár. Budapest, 1899, I., 144. l.

¹⁰ Fritz Kern, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*. Leipzig, 1914, 247. l.

¹¹ Lavissee-Rambaud, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours*. Paris, 1925, II., 713. l. és III., 494. l.

¹² Kern, id. m. 247. l. — G. Zurita, *Anales de la Corona de Aragon*. Zaragoza, 1585, I., 321. l.

¹³ M. F. Laferrière, *Histoire du droit français*. Paris, 1852—53, 510. l.

¹⁴ G. Dodu, *Histoire des Institutions Monarchiques du Royaume Latin de Jérusalem*. Paris, 1894, 183—184. l.

¹⁵ Dodu, id. m. 162. l.

¹⁶ Dodu, id. m. 167. l.

¹⁷ Így pl. midőn IV. Balduin király 1182-ben rendkívül adót vetett ki Szaladin szultán támadásának elhárítására, kikérte a főurak, a prelátusok és polgárok beleegyezését. „De communi omnium principum, tam ecclesiasticorum quam saecularium et de assensu universae plebis regni Hierosolymorum.” Tyrusi Vilmos krónikája XXII. könyv, XXIII. fejezet, 1110. l., kiadva a „Recueil des Historiens des Croisades”-ban.

¹⁸ Dodu, id. m. 164. l. és Cartulaire du Saint Sépulcre no. 49., 90. és 91. l. a Recueil-ben.

¹⁹ „Des chartes de 1136, 1151, 1155, 1175, 1177 mentionnent la triple confirmation des prélats, barons, bourgeois. On en conclut que cette triple confirmation était indispensable à la validité de l'acte royal.” Dodu, id. m. 165. l.

²⁰ Dodu, id. m. 39—42. l. — Laferrière, id. m. 477. l. — Livre de Philippe de Novare, chap. XLVII. Recueil des Historiens des Croisades, Lois I., 522. l.

²¹ Nincs eldöntve, vajjon e jogszokások csupán emlékezet és a mindennapi gyakorlat alapján lettek-e átvéve, vagy pedig maradtak valami nem hivatalos feljegyzések és másolatok a *Lettres du Sépulcre*-ről. Ez utóbbi feltevés a valószínűbb, amit az a körülmény is bizonyít, hogy e jogszokásokat a ciprusi királyságon kívül még Antiochiában, a latin császárság területén és Moreában is alkalmazták. Írásbeli feljegyzések nélkül ez alig történhetett volna meg. Ez a nézete Prutz-nak is: „Ohne dies hätte das Recht von Jerusalem doch kaum 1191 nach dem neu errichteten Königreich Cypem übertragen worden können.” *Kulturgeschichte der Kreuzzüge*. Berlin, 1883, 220. l. — Ugyanez a nézete Laferrière-nek is, ki hivatkozva arra, hogy a latin császárság és Morea jogszokásainak gyűjteménye „n'est souvent qu'une reproduction des Assises de Jérusalem”, ezt mondja: „Ceci justifie bien notre opinion

qu'après la chute de Jérusalem et la perte de l'original des Assises, on avait des recueils écrits ou des copies qui étaient employées bien que dépourvues de l'authenticité de l'original déposé au Saint Sépulchre. Laferrière, id. m. 483. l.

²² *Dodu*, id. m. 59–60. l. — *Assises d'Antioche reproduites en français et publiées au sixième centenaire de la mort de Sempad le connétable, leur ancien traducteur arménien*, dédiées à l'Acad. des Inscr. et Belles-Lettres de France par la Société Mékhitariste de Saint-Lazare. Venise, 1876. — *Prutz*, id. m. 231–233. l.

²³ *Laferrière*, id. m. 479. l. — *Lavisse-Rambaud*, id. m. II., 870. l. — *Prutz*, id. m. 221. l. — *Az Assises de Romanie-t kiadta Canciani: Barbarorum leges antiquae cum notis et glossariis, Venetiis, 1792, III. kötetében.*

²⁴ *Laferrière*, id. m. 479. és 483. l.

²⁵ *Dodu*, id. m. 49–50. l. — *Assises I. k. Livre de Philippe de Novare*, chap. XLVII., 523. l. — *Maurice Granclaude*, Étude critique sur les Livres des Assises de Jérusalem. Paris, Jouve et Cie éditeurs, 1923, 101. l.

²⁶ *Assises*, I. Livre de Philippe de Novare, chap. XLVII. 522. l.: „Nous les savons assés povrement, car les assises ne seït om mais que par oïr dire et par usage; et tenons pour assise ce que nous avons veu user com assise“. — *Assises*, I. Livre de Jean d'ibelin, chap. CCLXXIII. 429. l.: „Noz les savons assés povrement; et ce que noz en savons, noz ne le savons que pâr oyr dire et par usage. Et nos tenonz por assise ce que noz avons veu user come assise“.

²⁷ *Granclaude*, id. m. 102. l. — *Philippe de Novare*, chap. XLIX. 525. l.

²⁸ *Az Assises de Jérusalem a következő kiadásokban jelent meg: Thaumass de la Thaumassière. Assises et bons usages du royaume de Jérusalem*, tiré d'un manuscrit de la bibliothèque vaticane par Messire Jean d'ibelin. Paris, Bourges, 1686.

Canciani. Inferior Curia Scripturae sepulcri seu assisiae et consuetudines regni hierosolymitani inde vero emendatae et auctae serenissimae reipublicae venetae auctoritate in italicam linguam translatae... Additur Liber Placitorum vicecomitatus regnorum Jerusalem et Cipri eadem auctoritate et cura italice tractatus. Barbarum Leges Antiquae. t. II. Venetiis, 1783.

Canciani. Superior Curia Scripturae sepulchri seu assisiae et consuetudines regni hierosolymitani ab inclito duce Godefrido Bullioneo primo in regnum electo institutae; inde vere emendatae et auctae a Johanne de Ibelin Comite Joppe et Ascalon domino Ramae. Barbarorum Leges Antiquae, t. V. Venetiis, 1792.

V. *Fouché*. Assises du royaume de Jérusalem conférées entre elles ainsi qu'avec les lois de la France, les Capitulaires, les Établissements de saint Louis et de droit romain suivies d'un précis historique et d'un glossaire. Rennes, 1839, 1841.

E. H. Kausler. Les livres des Assises et des usages dou reaueme de Jerusalem, sive leges et instituta regni Hierosolymitani primum integra ex genuinis deprompta codicibus, adjuncta lectionum varietate, cum Glossario et codicibus edidit E. H. Kausler. Studgardiae, 1839.

Beugnot. Assises de Jérusalem. t. I. Assises de la Haut Cour, t. II. Assises de la Cour des Bourgeois. E két kötet befejezését alkotja a *Recueil des Historiens des Croisades* (Paris, 1841–1843) című, 17 kötetből álló hatalmas gyűjteménynek, melyet a francia akadémia adott ki.

²⁹ *De Mas Latrie*, id. m. 301. l.: „Une coincidence curieuse et remarquable se présente ici. Les célèbres registres du Parlement de Paris, connus sous le nom d' *Olim*, commencent en 1255, précisément à l'année, qui suivit le retour du roi de France dans ses Etats. N'est-il pas probable ainsi, que le savant éditeur des Assises incline à la croire, qu'un esprit droit et pratique tel que saint Louis, ou l'un de ses pensées, frappé comme lui des avantages de la nouvelle institution de cours du roi ou le parlement?“

³⁰ *Dodu*, id. m. 56. l. — *Prutz*, id. m. 229. l.

³¹ *Dodu*, id. m. 170. l. — *Assises*, II. Livre des Assises de la Cour des Bourgeois, chap. XXVI. 33–34. l.

³² *Dodu*, id. m. 170. l.

³³ *Prutz*, id. m. 165. l.

³⁴ *Dodu*, id. m. 167. l. — *Assises I. Livre au Roi*, chap. XXV. 623–624. l. . . . „Mais c'il avoit quae li rois ou la royne ne le fist mie enci, mais mist main sur home lige ou sur sa feme, sans egart de cort, et li faisoit honte ou le batoit ou li faisoit coper auncun de ses membres, la raison si juge que li rois fait tout premier tort et renée Dieu, por ce que il mente sa fei par son home et se desleaute, si que trop mesprenent vers sa leautés dont il est tenus vers tout ses homes.“

³⁵ *Az arany bulla 2-ik pontja így hangzik: „Quod nemo condemnatur, nisi fuerat citatus. Volumus etiam, quod nec nos nec posterit nostri aliquo tempore servientes capiant vel destruunt favore alicuius potentis, nisi primo citati fuerint et ordine judiciario convicti.“ Magyar Törvénytár I., 132. l.*

³⁶ *Assises* de la Cour des Bourgeois, chap. CXCVI. 131. l.

³⁷ *Az arany bulla 7-ik pontjának erre vonatkozó része így hangzik: „Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius. Et post reversionem iudicium exercitus super eos non recipiat.“ Magyar Törvénytár I., 134. l.*

³⁸ *Dodu*, id. m. 187. l. — *Assises*. I., Livre de Jean d'ibelin, chap. CCXVII., 345–348. l. „Et hors dou reiaume sont il tenus d'aler et de faire treis choses por le seignor; l'une est por le mariage de lui ou de aucun des ces enfanz; l'autre por sa fei et s'onor garder et defendre; la tierce por le besoing aparant de sa seignoire ou le comun prouffit de sa terre.“

³⁹ *Dodu*, id. m. 187. l. — *Assises*, I., Livre au Roi, chap. XXIX., 626. l. „S'il avient que li rois ou la rayne veulle mander son home lige en service hors des parties dou reaume, la raison juge et coumande ce enci à juger, que li rois n'a pooir de mander son home lige hors des parties dou reaume por nul besoing de luy qu'il en ait, ne l'ome lige n'est tenu d'aler hi par dreit ne par l'asise. Mais ne tant fust chose que li rois le voisist mander en mesage por le proufit dou reaume ou por le besoing de la terre, la raison juge et coumande ce enci à juger, que celui est tenu d'aler hi.”

⁴⁰ *Dodu*, id. m. 187. l. — *Assises*, II., Document relatif au service militaire, 427—434. l.

⁴¹ *Dodu*, id. m. 189. l. — *Assises*, II., Document relatif au service militaire, 427—429. l.

⁴² *Assises*, II., Docum. rel. au service mil. 428. l. „Et quand mon dit ayeul fu en son aage et seinor, les manda il en plusieurs leus et par moult de fait par mere, à son besoing; et il enmena o lui don plus et don miaus ou reaume, quant li vint au passage dou duc d'Osterriche et dou rei de Hongrie.”

⁴³ *Assises*, II., Docum. rel. au service mil. 430. l.

⁴⁴ *Dodu*, id. m. 189. l. — *Assises*, II., Docum. rel. au service mil. 431. l. „Et c'il dit que noz l'avons usé de faire, et por ce vint que noz li fassons; ce sereit mau tort, se nos bons usages et noz bones volontés de servir Dieu et nos seignors teriens, noz torneent à domage. Et c'il esteit ensi, donc disons nos par dreit que cest usage deit corre sur nos et come sentence, et donc devreit il aussi corre sur les barons et sur les bacheliers dou reaume de France et d'Engleterre et d'Allemaigne et de Hongrie et de maintes autres terres, qui mainte feis sont venus de sa mer avec leur seignors et sanz lor seignors; et par tel raison lor poroient demander leur seignors come l'on le demande à nos; mais ce ne sera ja, se Dieu plaist, ne à nos ne à eaus.” — *Assises*, II., Docum. rel. au service mil., 432. l. „Est-il bien chose seue qu'il n'alerent ne par semonce ne par comandement, ainz alerent por Dieu servir et por los aquerre, si come il l'ont toz jors fait et feront, se Dieu plaist.”

⁴⁵ *Dodu*, id. m. 190. l. — *Continuatur Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum ab anno Domini MCLXXXIII usque ad annum MCCLXXVII*, edita a venerabili Willermo Tyrensi archiepiscopo liv. XXXIV., chap. XVII., 463—464. l. (Recueil des Historiens des Croisades.)

⁴⁶ *Wenzel G.*: *Árpádkori új okmánytár*. Pest, 1860. l., 144., 146. l.

⁴⁷ *Continuatur Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum etc.* livre XXXI., chap. X., 322. l. (Recueil des Historiens des Croisades.)

⁴⁸ „Post festum itaque Epiphaniae, sumpta occasione, recessit rex Hungariae, iter suum dirigens per terram ab Accon usque ad Tripolim et a Tripoli usque ad Constantinopolim et ita demum in patriam suam. Simul et semel recessit cum eo rex Cypri et cum eo Comes Tripolitanus

ut sibi sororem suam traderet in uxorem.” *Jacobi Acconensis Episcopi ad Honorium P. P. III., de Andreae II., R. H. in terra S. gestis Epistola*. Fejér, *Codex Diplomaticus*, t. VII., vol. 1., 197. l. — Anno 1218. „Quand ce vint vers Chancelor, li rois Andres de Hongrie et li rois Hugnes de Cypre et li prince Beymont d'Antioche se partirent d'Acce et s'en alerent a Triple et d'ilec se parti li rois de Hongrie el ala en Ermenie; et la se mirt en mer en galees; et passa en Aquilee et d'ilec s'en ala en sa terre.” *Continuatur Historia Rerum in partibus Transmarinis etc.* liv. XXXI., chap. XIII., 325. l. — Héthoum (Haytonus Monachus) örmény történetirő a 666-ik évnél (1217 jan. 26—1218 jan. 25.) ezt jegyzi meg (franc. ford.): „Le roi de Hongrie arriva de ce côté-ci de la mer etc. *Table chronologique de Héthoum, comte de Gor'igos*. (Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens, I., 484. l.

⁴⁹ Az 1217-ik év szentföldi eseményeit és II. Endre szentföldi hadjáratait így írja le tyrusi Vilmos krónikájának folytatója: „Retorner nos convient a parler de la croisée que li vaillanz pape Innocent avoit fait fair. Au terme que il sorent que la trive, que cil de Surie avoient as Sarrasins, devoit faillir, il enpristrent lor muete por venir en la terre au comencement de la guerre. En cel esté murent de lor pais André li rois de Hongrie, et Bertot (sic) le duc d'Osterriche. Cist dui amenerent grant compaignie de gent au lor, et aporèrent grant avoir; et vint en lor route moult grant planté de Alemans et de Hongres et d'autres gens meismes dou roiaume de France. Ne des terres d'outre des mons n'i passa gaires mais que menue gent, car li riche home de France alogerent lor muete. 11. anz: car il ne voloient mie passer en la compaignie des Alemans ne des Hongres. Cil que je vos ai nomez se mistrent en mer en Puille et passerent a Acce, et se herbergerent que en la cité que dehors ou Sablon. Quant il furent arrivé, il convoierent lor messages au prince Beymont que il venist en l'ost, et il y vint bel et richemens, et amena grant compaignie de chevaliers et de sergens a cheval et a pié. Il vint o lui Gui, seignor de Gybelet, et Gerard de Han, conestable de Triple, Bertran de Gybelet, Guillaume de Gybelet, Johan, marchal de Triple. Au roi Hugue manderent il ausi que il deust venir. Li message, qui allerent por lui, si furent un riche home d'Allemaigne, qui avoit nom Ferri de Beto, et un autre riche home dou pais qui avoit nom Garnier l'Aleman. Li rois Hugues de Chypre passa cele mer, qui est entre Chypre et Surie et vint a Acce moult richement et mena avec lui grant compaignie de chevaliers et de Turcoples. Et passerent o lui Gautier seignor de Cesaire et conestable de Chypre, et Johan d'Belin seignor de Barut, et son frere Phelipe d'Belin, et Gautier de Bessan et son nevo Gremont, seignor de Bessan; et fut en lor compaignie Estorgue, arcevesque de Nicossie. Quant il furent assemblez a Acce ensi come vos avez oi, il furent im jour a parlement en la tente dou roi de Hongrie por enprendre ce que il feroient car la trive estoit faillie. A ce parlement fu Raol de Merencort, le patriarche de Jerusalem et Symon de Maugestel, arcevesque de Sur;

Pierre de Lymoges, archevesque de Cesaire; Robert, archevesque de Nazareth; Jaque de Vitri, evesque d'Acre; Estorgue, archevesque de Nicossie; André le roi de Hongrie; Johan le roi de Jerusalem; Hugue, le roi de Chypre; et Bertot de duc d'Osteriche; et Beymont, le prince d'Antiochi et conte de Triple; et i fu Garin de Mont Agu, maistre de l'Ospitau de Saint Johan; et Guillaume de Chartres, maistre dou Temple, et Hermant de l'Ospital des Alemans. Moult y ot de riches homes dont il seroit enui de toz nomer; mais tant y ot grand gent que la tente, qui moult estoit grant, en fut presque pleine. La fut enpris par acort de chevarcher en la terre que li Sarrasin tenoient; et mis le jor de la muete." *Continuatur Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum* etc. I. XXXI., ch. X., 321—323. II.

⁵⁰ Reinhold *Röhricht*, *Quinti belli sacri scriptores minores*. Publications de la Société de l'Orient latin. Série Hist. II., 133. I. — *Pauler Gyula*. A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1899, II., 499. I.

⁵¹ *Pauler*, id. m. II., 59. I. — *Fejér*, *Codex Diplomaticus* III/1., 233—236. II. — R. *Röhricht*, *Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzuges*. Innsbruck, 1891, 24. és 31. I.

⁵² *Granclaude*, id. m. 102. I. — Philippe de Novare szerint Raoul de Tibériade „me conteit moult de choses dou royaume de Jérusalem et de ces Assises et me disait que je les retinsse”. „*Philippe de Novare*”, ch. XLIX., 525. I. (*Recueil des Hist. des Croisades*.)

⁵³ *Continuatur Historia* etc. t. XXXI., ch. X., 322. I. — Lásd a 49-ik jegyzetet.

⁵⁴ U. o. I. a 49-ik jegyzetet.

⁵⁵ U. o. I. a 49-ik jegyzetet.

⁵⁶ U. o. I. a 49-ik jegyzetet.

⁵⁷ *Continuatur Historia* etc. t. XXXI., ch. XIII., 325. I.

⁵⁸ *Magyar Nemzet Története*. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Budapest, 1896, II., 406. I.

⁵⁹ *Fritz Kern*, id., m. 443. I.

⁶⁰ *Hajnal István*, *Írástörténet az írásbeliség felujálása korából*. Budapest, 1921, 100. I.

⁶¹ *Melich János*, *A magyar helyesírás korszakai*. Magyar Nyelv. IV., 328. I.

⁶² Dr. *Ignacy Baranowski*, *Królestwo Jerosolimskie*. Biblioteczka Historyczna Nr. 5. Warszawa, 1917.

⁶³ U. o. 36. I.